

PANEURÓPSKA VYSOKÁ ŠKOLA

Fakulta práva

Bronislava Pavelková, Pavol Judiak, Veronika Skorková

**Základné piliere občianskeho súdneho konania a ich
korene v rímskom civilnom procese**

**výstup grantového projektu realizovaného v rámci výzvy Grantovej
agentury Academia aurea, Grantová agentúra Akademickej aliancie**

2018

Autori:

doc. JUDr. Bronislava Pavelková, PhD.:	kapitola II.
JUDr. Pavol Judiak, PhD.:	kapitola I.
JUDr. Veronika Skorková, PhD.:	kapitola III.

PREDHOVOR

Predkladaná publikácia je výsledkom realizácie vedeckého grantového projektu s názvom „*Základné piliere občianskeho súdneho konania a ich korene v rímskom civilnom procese*“, ktorí autori realizovali v priebehu rokov 2016 – 2018.

Základnú motiváciu pre výskum tejto problematiky predstavovala snaha o hlbšie poznanie základných pilierov civilného procesu (majúc na mysli nielen základné princípy civilného procesu, ale aj organizačné zabezpečenie naplňania jeho podstaty a účelu činnosťou civilného súdnictva). Počas celej doby trvania grantového projektu sa autori zameriavali na objasnenie základných pilierov súdneho konania v slovenskom právnom prostredí s poukazom na ich základy vybudované na pôde antického Ríma.

So zreteľom na prijatie novej procesnoprávnej úpravy civilného procesu v podmienkach Slovenskej republiky a neustálu snahu o rekodifikáciu občianskeho práva, ktorá si sľubuje návrat ku koreňom svojho vzniku, návrat k ideám a hodnotám stredoeurópskej právnej kultúry, ktorá je charakterizovaná metódou prirodzenej inšpirácie v línii vertikálnej komparácie, teda rozumnou mierou historizujúcich elementov obohatených o potreby a požiadavky postmodernej doby, je snaha o hľadanie paralel a motívov v súčasnom postmodernom práve viac než žiaduca. Zásada ekvity, zásada dobrej viery, zásada defenzívnej povinnosti, zásada *ne bis de eadem re* sú len niekoľkými pravidlami, ktorými sa riadil rímsky civilný proces, a ktoré hlboko zasiahli do tvorby právnej úpravy súčasného procesu právnej ochrany subjektívnych práv.

Na základe uskutočnených štúdií autori spracovali niektoré čiastkové výstupy z uvedeného grantového projektu do tejto publikácie. Svoju pozornosť autori sústredili na rímskoprávne princípy súčasného civilného procesu, a to najmä na princíp ekvity vo väzbe na vybrané princípy civilného procesu, na povahu a charakter rímskeho civilného procesu a na prejavy princípu práva na súdnu a inú právnu ochranu v oblasti organizácie a činnosti súdnictva.

Autori

I.

Podstata rímskeho civilného procesu, jeho základné princípy

JUDr. Pavol Judiak, PhD.

Rímske vnímanie civilného procesu, ako je známe, bolo diametrálne odlišné od moderného poňatia ochrany subjektívnych práv, ba dokonca samotný pojem „rímsky civilný proces“ je vnútorne natoľko heterogénny, že ťažko možno nájsť jednotiace kritéria len v denotáte tohto pojmu, nieto ešte v komparatívnej línii s moderným procesom. Napriek tomu je výzvou a poslaním právnej vedy tieto kritéria hľadať, a v ideálnom prípade aj nachádzať.

V dnešnej dobe sa často stretávame s výrazom „nevymožiteľnosť práva“. Mnohých tento výraz zaráža s poukazom na skutočnosť, že „veď aké je to právo, keď nie je možné jeho vynútenie“. Štát ako zákonodarca predsa musí mať vyvinutý efektívny systém ochrany subjektívnych práv a vynucovania stanovených povinností, inak nie je možné zabezpečiť vyrovnanosť vzťahov v spoločnosti. Každý právny štát má eminentný záujem na tom, aby práva a povinnosti vyplývajúce pre právne subjekty z právneho poriadku, alebo vzniknuté na jeho základe bolo možné aj reálne prakticky realizovať t.j., aby nositeľ subjektívnych práv, teda oprávnený mal právom zabezpečenú a uznanú možnosť v prípade nesplnenia zo strany nositeľa subjektívnej povinnosti obrátiť sa na príslušný štátny orgán a takýmto spôsobom dosiahnuť splnenie subjektívnej povinnosti, eventuálne ochranu svojich práv proti neoprávnenému rušeniu. Zabezpečiť túto úlohu nie je a ani nebolo jednoduché, no predsa možno povedať, že na pôde antického Ríma sa túto úlohu snažili vyriešiť, a možno povedať, že sa im podarilo vytvoriť dokonalý systém ochrany subjektívnych práv, ktorý zanechal stopy aj v našom súčasnom právnom poriadku, a predovšetkým v rámci občianskeho práva. Jednoznačne snahu o implementáciu dokonalej ochrany subjektívnych práv je možné pozorovať počas vývoja rímskeho práva. V prvom rade je nutné spomenúť, že na ochranu „subjektívnych“ práv, resp. skôr by sme mali hovoriť o primitívnych pravidlách správania sa v zmysle zásady „oko za oko, zub za zub“, svojpomocné konanie hralo v predštátnych spoločnostiach veľmi významnú úlohu a svojpomocné praktiky doznievali ešte dlhú dobu po rozpade rodového zriadenia, a nebolo tomu inak ani na pôde antického Ríma¹. No na rozdiel od iných národov, Rimania sa snažili svojpomocné praktiky obmedziť. Už Zákon XII tabúl obsahoval ustanovenia, ktoré obmedzovali svojpomocné konanie resp. stanovoval podmienky, za ktorých je možné využiť svojpomoc proti zlodejovi, ktorý bol prichytený pri čine. V období konca republiky sa dokonca svojpomocné konanie vyhlásilo Juliovým zákonom o súkromnom násilí /*Lex Iulia de vi privata*/ za trestný čin, ktorý prejednávali trestné sudy /*iudicia publica*/ a trestali páchatel'a konfiškáciou 1/3 majetku. Zároveň v tomto „medziobdobí“ bojovali proti svojpomocnému konaniu taktiež *praetori*, ktorí na jednej strane síce v obmedzenej miere pripúšťali svojpomoc podľa zásady „*vim vi repellere licet*“, ale vo väčšine prípadov svojimi príkazmi efektívne jej použitiu zabraňovali, čo malo v konečnom dôsledku pozitívny efekt v tom, že každý sa mal v prvom rade so svojimi nárokmi obrátiť na súdny orgán resp., aby svoj vzájomný spor riešili dohodou o rozhodcovi.

Základným princípom celého rímskeho procesu až do nastolenia kogničného procesu bolo jednak chápanie samotnej žaloby a oddelenie judikačnej činnosti, ktorá prináležala súkromnému občanovi ako rozhodcovi (tzv. *iudex privatus*), od jurisdikčnej, ktorá predstavovala štátnu činnosť v oblasti výkonu spravodlivosti. Štátnemu orgánu ako nositeľovi jurisdikcie neprináležalo rozhodovanie samotného sporu, ale len jeho „vymedzenie do formálnych schém“, zabezpečenie riadneho súdu v konkrétnom prípade. V období republiky

¹ KINCL J., URFUS V. 1990. *Římske právo*. Praha : Panorama, 1990. s. 151.

to bol práve *praetor (prae – itores- ist' vpred)*, ktorému prináležal celý rad oprávnení, a predsa v rámci svojej súdnej právomoci nemal právo rozhodovať spory, ale činnosť, ktorú uskutočňoval v rámci svojej iurisdikčnej právomoci, viedla k nastoleniu podmienok sporu a k dosadeniu spoluobčana dôvery v úzkej spolupráci so sporovými stranami – „*iudices litigantibus dare*“.

Samotné chápanie pojmu „žaloba“ bolo diametrálne odlišné od dnešného, pretože Rimania pojmom žaloba označovali tak materiálne subjektívne právo, ako aj jeho procesnú ochranu. Dá sa povedať, že subjektívne právo videli len cez prizmu jeho uplatňovania prostredníctvom žaloby. Inak povedané, každé subjektívne právo malo svoju žalobu².

Moderné chápanie žaloby spočíva v tom, že predstavuje abstraktný pojem slúžiaci na označenie procesného prostriedku ochrany subjektívnych práv bez toho, že by vyjadrovala konkrétne subjektívne právo. Chápanie žaloby úzko súvisí so samotným rozdelením judikačnej a iurisdikčnej činnosti, kde je silno zastúpený laický prvok. Podobne ako dnes, aj rímska žaloba bola jednostranným aktom zo strany žalobcu proti žalovanému, no rímska žaloba vrcholí v dohode o spore – tzv- *litis contestatio*, v ktorej sa žalobca a žalovaný za prítomnosti *praetora* dohodli na rozhodcovi- súkromnej osobe, ktorý si v konaní mohol prizvať na rozhodnutie sporu poradcov, spravidla skúsených právnikov, pretože sudca sám o sebe nemusel mať právnické vzdelanie. Vo väčšine prípadov bol ustanovený len jeden sudca, ale pokiaľ išlo o spor, ktorý si vyžadoval odborné znalosti, dosadzovali sa obvykle traja rozhodcovia - arbitri , prípadne výnimočne väčší súdny zbor – za republiky krátko tzv. *decemvirovia*, desaťčlenný orgán volený ľudovým zhromaždením, a *centumvirovia* – 108 členný zborový súd. Okrem dosadenia sudcu sa v tomto štádiu konania strany dohodli na podmienkach celého sporu, t.j. za akých podmienok má rozhodca odsúdiť žalovaného a za akých ho má oslobodiť. Dvojfázovosť civilného konania, teda jeho rozdelenie na dve štádiá, na konanie pred *praetorom* - konanie *in iure* a konanie pred sudcom – *in iudicio*, bola rímskeho právu vlastná až do nastolenia kogničného procesu, v ktorom proces prebiehal pred jedným štátnym úradníkom podobne ako tomu je dnes.

Podobný systém možno vidieť v ustanovení § 168 zákona č. 10/2015 Z.z. civilného sporového poriadku, ktorým sa zaviedol nový inštitút predbežného prejednávania sporu, ktorý slúži na vyjasnenie predmetu sporu a vydiskutovanie si procesných možností. V dôvodovej správe k Civilnému sporovému poriadku účel tohto inštitútu predkladateľ návrhu obhajoval slovami: „...pri správnej a uvážlivej aplikácii disponuje tento inštitút potenciálom výrazne zrýchliť konanie, taktiež má slúžiť na zabránenie tzv. prekvapivých súdnych rozhodnutí, keďže jeho výsledkom by malo byť vyjasnenie predmetu sporu, otázok dôkazného práva aj právneho posúdenia veci.“ Na jednej strane účelom predbežného prejednávania sporu je vyjasnenie predmetu sporu a diskusia o možnosti ukončenia sporu zmierlivou cestou, no na strane druhej tento inštitút nie je obligatórny a teda je na zvážení súdu, resp. sudcu, či pred prvým pojednávaním nariadi alebo nenariadi predbežné prejednanie sporu. Inými slovami, prejavom fakultatívnosti je to, že sudca môže nariadiť rovno pojednávanie v zmysle ustanovenia § 177 Civilného sporového poriadku a nemusí sa zaoberať predbežným prejednaním vecí, resp. jeho nariadením, čo v niektorých prípadoch nesmeruje ku krátkosti konania a jeho efektívnosti.

Rešpektujúc vývojové štádiá rímskeho civilného procesu, ktoré predstavoval v jednotlivých obdobiach proces legisakčný, formulový a kogničný, možno stanoviť ako jeden z jeho základných znakov výraznú súkromnú iniciatívu strán, a zásadu istej procesnej spolupráce sporových strán a súdneho orgánu pri vymedzení toho, čo vlastne bude predmetom sporu.

² Celsus D 44,7,51 :“*Nihil aliud est actio quam ius quod sibi debeatur, iudicio persequi.*“

Konanie vo fáze „*in iure*“ sa začínalo z iniciatívy súkromnej osoby (tzv. obžalovacia zásada alebo akuzачný princíp), čo znamenalo, že sudy sami o sebe z vlastnej iniciatívy nikoho nechránili, pokiaľ išlo o civilné spory. Sporové strany tak pri zabezpečení ochrany svojich práv museli spolupracovať pri nastolení sporu tak, aby došlo ku skončeniu tejto fázy civilného konania, to znamená, že žalovaný na žalobcovu výzvu musel reagovať, či už potvrdením žalobcovho nároku pred *praetorom*, a tým odpadol spor o tom, či žalobca má, alebo nemá nárok, alebo žalovaný nesúhlasil so žalobou a rozvinul diskusiu, v ktorej rozvádzal faktické ako aj právne dôvody, prečo by mal magistrát žalobu voči nemu odoprieť, alebo prečo jej sudca nemá vyhovieť.

V tejto fáze procesu *praetor* nerozhodoval o samotnom spore, ale len v spolupráci so sporovými stranami vymedzil meritum sporu, t. j. či žalobu odoprie, alebo či žalobu povolí a v akom rámci. Vzhľadom na skutočnosť, že magistrát nepreskúmal podstatu žalobcovej žiadosti a jej materiálnu oprávnenosť, odoprel žalobu len zo zjavných dôvodov, ako napr. nesprávny výber žaloby³.

Osobitosť civilného procesu v tejto fáze spočíva v tom, že ak žalovaný popiera žalobcov nárok, ale má záujem sa riadne hájiť a vyriešiť spor, musí pristúpiť k žalobcovej iniciatíve a k formálnemu nastoleniu celého sporu, t.j. dospieť k dohode o spore. Doktrína doslova hovorí o procesnom kontrakte, ktorý má v spore významné účinky, predovšetkým ten, že sa právny vzťah medzi stranami obnovil v tom zmysle, že namiesto doterajšieho žalobcovho nároku na plnenie nastúpil nárok na odsúdenie žalovaného. J. Vážný vo svojom diele *Římsky proces civilní* (1935) uvádza: "Všetko, čo predchádzalo litiskontestácií, boli len prípravné kroky, od ktorých bolo možné ustúpiť a obnoviť tak pôvodný predprocesný právny vzťah. To už nie je možné po litiskontestácií." Zároveň litiskontestácia (dohoda o spore) skonzumovala pôvodné žalobcov právo, v tej istej veci nebolo možné priznať *iudicium* dva krát (*bis de eadem re agere non licet*).

Okrem toho dohoda o spore prerušovala premlčanie žaloby, zároveň spôsobovala to, že už nebolo možné scudziť predmet sporu, a čo je veľmi významné pre ďalší vývoj sporu je to, že po litiskontestácií nebolo možné meniť žalobnú žiadosť, formula bola pre sudcu i sporové strany záväznou. To znamená, že ak sa v klasickom formulovom procese po vykonanom dokazovaní preukázalo žalobcov právo, bol sudca povinný žalovaného odsúdiť na určitú peňažnú sumu, tzv. zásada pekuniárnej kondemnácie, a ak sa nepreukázalo naopak oslobodiť - prípadne prisudzovať, alebo konštatovať určitú skutočnosť.⁴

Koncepcia novodobého, moderného práva spočíva v tom, že právny poriadok stanoví abstraktnými právnymi normami podmienky pre vznik práv a povinností, ktoré sú chránené a vynucované abstraktným prostriedkom ochrany (nevyjadrujúc pritom žiadne konkrétne subjektívne právo), žalobou.

Moderná abstraktná žaloba je výsledkom spoločenského vývoja v priebehu 17. a 18. storočia, počas ktorého sa presadila myšlienka „*pacta sunt servanda*“ za predpokladu, že neodporuje zákonom a ani dobrým mravom. Z uvedenej koncepcie „neobmedzenosti“ dohôd by bolo priam nemožné vyvodiť, aby každé subjektívne právo bolo chránené konkrétnou žalobou, tak ako tomu bolo na pôde antického Ríma, kde k takémuto chápaniu nikdy nedospeli, napriek *praetorskej* jurisprudencii ako aj žalobami typu *bonae fidei*, ktoré zohrávali vo vývoji rímskeho záväzkového práva veľkú úlohu, pretože vychádzali z presvedčenia, že slušnosť, dobrá viera a dobromyseľnosť zaväzuje rovnako ako zákon. Podotýkam, že základné pravidlo, na ktorom je vybudované rímske súkromné právo pochádzajúce od

³ BLAHO P., REBRO, K. 2009. *Rímske právo*. Bratislava : IURA EDITION, 2009. s. 130

⁴ Gai Inst 4,48: "Omnium autem formularum, quae condemnationem habent, ad pecuniariam aestimationem condemnatio concepta est. Itaque si corpus aliquod petamus, veluti fundum hominem vestem aurum argentum, iudex non ipsam rem condemnat eum cum quo actum est, sicut olim fieri solebat, sed aestimata re pecuniam eum condemnat."

klasického právnika Ulpiána:"*honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere* ." by malo v oblasti nielen právnych vzťahov ale vo všeobecnosti byť vyzdvihované, nakoľko v tejto zásade je vyjadrená celá podstata.

Procesným prostriedkom namiereným proti žalobe Rimania označovali pojmom "Exceptio" - námietka.

" *Exceptio dicta est quasi quaedam exclusio, que opponi actioni cuiusque rei solet ad excludendum id, quod in intentionem condemnationem deductum est.*"⁵

Námietka predstavovala procesný inštitút namierený proti žalobe, cieľom ktorého bolo vylúčiť tvrdenia obsiahnuté v *intentio*, alebo *condemnatio*. (*intentio* predstavovala časť žalobnej formuly, v ktorej sa vymedzoval predmet sporu a *condemnatio* predstavovala časť odsudzujúcu). V prípade jej úspešného dokázania v druhom štádiu konania, *konania apud iudicem*, zabezpečovala pre žalovaného vynesenie oslobodzujúceho rozsudku, aj keď sa nemuselo vždy námietkou popierať žalobcovo právo, ale len jeho neopodstatnenosť. Vo svojej podstate sa námietkou určovalo sudcovi, aby na niektoré skutočnosti mal prihliadať, na ktoré by *ipso iure* neprihliadal. Námietky boli zavedené do súdnej praxe na obranu žalovaných v spore až za panstva formulového procesu. Legisakčnému procesu bol tento procesný inštitút neznámy. V legisakčnom procese musel *praetor* v prípade situácie, ktorá analogicky zodpovedala udeleniu námietky žalovanému vo formulovom procese, žalobnú žiadosť denegovať. Zamietnutím žaloby neprišlo ani k litiskontestácií, t.j. ani k vylúčeniu prípadného opakovaného sporu v tej istej veci pred iným prétorom, teda k nijakému právoplatnému rozhodnutiu vo veci samej. Mohlo by sa zdať, že procesný systém bez námietok bol pre žalovaného výhodnejší, no opak je však pravdou.

Súdna moc má nezastupiteľnú úlohu pre stabilitu štátu a vyrovnanej spoločnosti, a preto je nevyhnutné, aby jej faktické vykonávanie bolo v maximálnej miere nezávislé, profesionálne a kontinuálne. Túto skutočnosť si Rimania dôsledne uvedomovali a za týmto účelom vytvorili nielen inštitucionálne, ale i právne predpoklady proti jej neprofesionálnemu výkonu, či zneužitiu. Skutkovú podstatu prijímania úplatku už poznal Zákon XII tabúl. Podľa tohto zákona sudca, ktorý prijal úplatok v súvislosti s výkonom svojej funkcie bol odsúdený na trest smrti. (*poena capitis*).⁶ Okrem toho *Lex Iulia repetundarum* kvalifikoval prijatie úplatku magistrátom v súvislosti s dosadením sudcu ako trestný čin (*crimen repetundarum*), a to isté platilo v prípade prijatia úplatku sudcom za vynesenie určitého rozsudku. Ak sudca rozhodol spor nesprávne z dôvodu nevedomosti, neskúsenosti, alebo úmyselne, poškodený bol aktívne legitimovaný na prétorské *actio*, ktorá znela na peňažnú pokutu, ktorej výšku mal určiť spravodlivo sudca. Magistrát a jeho iurisdikcia v konaní (predovšetkým vo formulovom procese) je pomerne široká, čo mohlo viesť praetora k jej zneužitiu, ale rímske právo ako efektívny nástroj obrany proti jej zneužitiu stanovovalo, že ak sa magistrát v procese odchyľil od doposiaľ platných pravidiel, má sa, ak by bol v budúcnosti sám procesnou stranou, na žiadosť protistrany aplikovať práve táto nová norma.

Konanie "*apud iudicem*" nadväzovalo na predchádzajúce štádium, v ktorom sa vymedzila žalobná formula. V tomto štádiu poverený sudca uskutočňuje svoje poslanie t.j. pred ním sporové strany museli dokázať tvrdenia obsiahnuté v žalobnej formule. Obyčajne pre vedenie sporu v tomto štádiu bol určovaný len jeden sudca -*unus iudex*. Vzhľadom na skutočnosť, že osoba sudcu nemusela mať právnické vzdelanie, mohol si k svojej práci prizvať poradcov, skúsených právnikov. V špecifických prípadoch sa dosadzovali traja až piati sudcovia - arbitri. Okrem toho bolo možné zveriť rozhodnutie sporu väčším súdnym zborom. (*decemviri stlitibus iudicandis* - desaťčlenný zbor v sporoch o slobodu, *centumviri*-108 sudcov v dedičských sporoch).

⁵ Ulp. D 44,1,2 pr.

⁶ Lex duodecim tabularum IX, 3.

Výber osoby sudcu bol v rukách samotných sporových strán. To znamená, že samotné sporové strany sa museli dohodnúť na osobe sudcu, ktorý vynesie rozsudok a tým ukončí sporové konanie. Spravidla sudcom boli osoby pochádzajúce z bohatých a významných rodov, pričom podmienkou výkonu tohto honorovaného povolania bola evidencia v zozname sudcov. Výrazným posilnením dispozičnej zásady sporových strán je možnosť výberu sudcu z osôb, ktoré nie sú evidované v zozname s povolením *praetora*. V praxi sa mohlo stať, že nedošlo ku konsenzu v otázke sudcu, v takomto prípade sa určil sudca lósom. Zaujatosť, resp. nestrannosť sudcu tým bola zaručená.

Mohlo by sa zdať, že existuje akási obdoba medzi činnosťou sudcu a činnosťou *praetora*, pretože obaja si vypočujú sporové strany, obaja vydajú rozhodnutie buď v prospech žalobcu alebo nie. Opak je však pravdou, pretože v konaní *apud iudicem* sa nič neopakuje z predchádzajúceho štádia. Vo svojej podstate *praetor* zisťuje výsluchom strán o akú právnu záležitosť ide, zatiaľ čo sudca skúma, či tvrdenia sporových strán sú pravdivé, a po vykonaní dokazovania vynáša rozsudok, ktorý musel byť zrozumiteľný, jasne likvidujúci sporný stav medzi stranami. Z časového hľadiska Lex Iulia iudiciaria ukladala sudcovi povinnosť dospieť k rozsudku v zákonných sporoch v lehote jedného roka a 6 mesiacov inak spor zanikol. Spory *iudica imperio continentia* museli byť rozsúdené ešte za úradovania toho *praetora*, ktorý konanie nariadil⁷.

Rozdelenie rímskeho civilného procesu na dve štádia, a to konanie *in iure* a konanie *apud iudicem* so silnou súkromnou iniciatívou sporových strán, ako aj prevažujúci laický prvok v konaní predstavuje jeho základný identifikovateľný znak. Na základe týchto charakteristických prvkov by sme mohli rímsky civilný proces prirovnáť k rozhodcovskému konaniu, ktorého podstatou je to, že sporové strany prenášajú svoj spor dohodom na zvoleného sudcu. Rímsky civilný proces na rozdiel od rozhodcovského konania obsahuje ďalšie prvky predovšetkým verejnoprávne (napr. ingerencia štátneho orgánu, ktorý rozhoduje o povolení, či nepovolení sporu), ktoré sú rozhodcovskému konaniu cudzie.

Napriek tejto výnimočnosti rímskeho súdneho procesu, ktorá odbúraval mnohé problémy, s ktorými sa dnes súdnictvo stretáva sa dvojestupňovosť nezachovala a postupne verejnoprávne prvky v procese mohutneli na úkor súkromnej iniciatívy strán. Reforma cisára Diokleciána koncom 3 a začiatkom 4 storočia n.l. zavrátila postupné zosilňovanie postavenia súdnych úradníkov do takej miery, že celý súdny spor prebiehal bez rozdelenia na dve štádia, čím odpadla litiskontestácia a s tým spojené procesné účinky. Celý spor prebiehal pred jedným a tým istým štátnym úradníkom, podobne ako tomu je dnes.

Súkromná iniciatíva strán sporu, ktorej moderným odrazom je dispozičný princíp civilného procesu, je jedným z najmarkantnejších odkazov rímskeho civilného procesu. Nespočíva pritom iba v žalobnej iniciatíve, teda v samotnom začatí súdneho sporu. Iniciatíva strán sporu je oveľa širšia, predovšetkým vo sfére požiadaviek na aktívny prístup žalovaného – v rímskom procese predovšetkým v legisakčnom a formulovom procese, kde žalovaný musel takisto prednášať zákonné formuly na ustálenie sporu, a teda jeho „prijatie“, oboma sporovými stranami. Vrcholom tejto spolupráce sporových strán bola tzv. litiskontestácia, dohoda o predmete sporu. Spomenuté možné predbežné prejednanie sporu, ktoré pripomína rímske štádium *in iure* súdneho konania, v ktorom súd v súčinnosti so stranami zisťuje či sú splnené procesné podmienky, prípadne prijme opatrenia na odstránenie zistených nedostatkov, taktiež sa pokúša o vyriešenie sporu zmiernom, prípadne ak je to možné rozhodne vo veci samej. V prípade ak sa nepodarí spor ukončiť v tejto fáze konania, súd v spolupráci so sporovými stranami určí, ktoré skutkové tvrdenia sú medzi stranami sporné, ktoré považuje za nesporné, ktoré dôkazy vykoná, a ktoré dôkazy nevykoná. Zároveň súd

⁷ Gaius 4,104,105

uvedie svoje predbežné posúdenie samotnej veci. Výsledkom je akási forma litiskontestácie, procesného kontraktu, súkromnej iniciatívy strán sporu a súdu o tom, čo tvorí predmet sporu.

Forma a účinok tohto procesného kontraktu je veľmi zaujímavou a inšpiratívnou paralelou s rímskym procesom, a v mnohom vlastne determinuje vnímanie civilného procesu ako osobitného odvetvia verejného práva s výraznými súkromnoprávnymi prvkami, ktoré civilné právo procesné istým spôsobom špecifikujú a odlišujú od iných odvetví verejného práva.

Zoznam použitých zdrojov:

KINCL J., URFUS V. 1990. *Římske právo*. Praha : Panorama, 1990, 469 s. ISBN 80-7038-134-5.

BLAHO P., REBRO, K. 2009. *Rímske právo*. Bratislava : IURA EDITION, 2009. 522 s. ISBN 80-89047-563-X.

II.

(Rímskoprávne) princípy súčasného civilného procesu

doc. JUDr. Bronislava Pavelková, PhD.

1. Ekvita a princíp ochrany verejného záujmu

Stať o základných princípoch civilného procesu nemožno začať inak, ako rímskoprávnou zásadou ekvity, ktorá bola najvýznamnejšou zásadou rímskeho procesu. Predstavovala vyššiu spravodlivosť a slušnosť, v latinskom jazyku *aequitas*. Bola vodiacim princípom nielen procesného, ale aj hmotného práva. Je otázne, či je vôbec možné nájsť v súasných procesných kódexoch jej presný ekvivalent. Dá sa skôr konštatovať že nie a že sa zásada ekvity pretavila do viacerých princíпов (a neskôr v texte zákona aj do viacerých konkrétnych ustanovení) civilných procesných predpisov.

Podstatou ekvity bolo napĺňanie známeho výroku jedného z najplyvnejších antických rímskych právnikov Celsusa⁸ *Ius est ars boni et aequi*⁹, vyjadreného v prvej knihe Digest. Podľa Encyklopédie antiky bola zásada ekvity využívaná *právě tam, kde by strohé, formální uplatnění práva či konkrétní právní normy vedlo k bezprávnému stavu*.¹⁰ Neznamenalo to ale, že poskytovala „výlučne len“ možnosť tvoriť právo v prípade medzier (čo by sa prekrývalo s princípom analógie a dotvárania práva súdom, ktorý je obsiahnutý v čl. 4 Civilného sporového poriadku a článku 3 Civilného mimosporového poriadku). Bola chápaná omnoho širšie a zasahovala aj do výslovného práva. Zmierňovala jeho tvrdosť a to v záujme morálky a prirodzenej slušnosti: *Aequum et bonum est lex legum*¹¹, alebo tiež *Saepe acidit, ut quis iure civili teneatur, sed inaequum sit eum iudicio condemnari*¹². Nebola prostriedkom *prosazování zákonů, ale cestou k spravodlivému narovnaní poměrů, cestou k homeostázi, rovnováze*.¹³

Myšlienku ekvity môžeme nájsť ukrytú vo viacerých princípoch súčasného civilného procesu a to tak sporového, ako aj mimosporového. Pretavila sa do hodnotového systému oboch kódexov, pričom je zreteľnejšia v Civilnom mimosporovom poriadku. Táto skutočnosť priamo súvisí s deliacim kritériom predmetu úpravy oboch kódexov, ktorým je ochrana verejného záujmu, logicky zreteľnejšia v mimosporovom procese. *Východiskovým princípom, ktorý platí v režime mimosporových konaní, je ochrana verejného záujmu, práv garantovaných zákonom, a to s dôrazom na dobré mravy. Kritérium verejného záujmu sa etablovalo na úrovni základných ľudských práv a slobôd a úzko s nimi súvisí*.¹⁴ Ak sa stotožníme s názorom, že skutočne je verejným záujmom našej spoločnosti vyššia spravodlivosť a slušnosť (ekvita), potom by bolo možné uvažovať o tomto princípe ako o „nástupcovi“ zásady ekvity v pravom zmysle slova. Avšak takéto hodnotenie stavu morálky spoločnosti a verejných hodnôt by bolo nereálne a prehnané. Ak je pravda, že *verejný záujem je nepochybne úzko spätý s hodnotami, ktoré vyznáva tá-ktorá spoločnosť, a je vecne spojený*

⁸ Publius Juventius Celsus Titus Aufidius Hoenius Severianus (AD 67- AD 130)

⁹ Celsus. D 1,1,1: Právo je umenie dobra a spravodlivosti

¹⁰ Kolektiv autorů. Encyklopedie antiky. 1. vydání. Praha : Academia, 1973, str. 33

¹¹ Kincl, J. Dicta et regulae. str. 39: Spravedlnost a dobro je zákon nad zákony

¹² Gai. Inst. 4, 116: často je niekto podľa civilného práva povinný, ale bolo by nespravodlivé ho odsúdiť..

¹³ Židlická, M. Bona fides a bonu met aequum při kauci z hrozící škody. In: Bělovský, P., Skřejpek, M. Bona fides: Sborník z II. konference českých a slovenských romanistů. Praha : Univerzita Karlova, 2000. s. 25

¹⁴ Smyčková, R., Števec M. in: Smyčková, R., Števec M., Tomašovič, M. Kotrecová, A. a kol. Civilný mimosporový poriadok. Komentár. 1. vydanie. Bratislava : C. H. Beck, 2017, s. 2

s vymedzením daných právnych vzťahov¹⁵, potom vzniká otázka, čo je a čo nie je vo verejnom záujme. Toto vymedzenie hraníc medzi želaným a neželaným správaním sa subjektov práva je jednoznačne podstatou práva a jeho základným cieľom a zmyslom. Avšak formalistické a pozitivistické ponímanie, ktoré mnohokrát ešte prevažuje nad prirodzeným hľadaním pravdy a spravodlivosti, tento cieľ spochybňuje a robí z práva nástroj mechanického fungovania moci, namiesto aby mu umožnilo plniť jeho úlohu umenia dobra a spravodlivosti. Napríklad v Civilnom sporovom poriadku sa jednoznačne verejným záujmom chápe rýchle fungovanie súdov, pričom otázka ich spravodlivého alebo morálne správneho rozhodovania výrazne ustúpila efektívnosti vedenia sporu. Samotní autori oboch kódexov vidia hlavný zmysel ochrany verejného záujmu v Civilnom sporovom poriadku *v kontexte efektívneho a hospodárneho odstránenia existencie „sporu“ ako nežiaduceho spoločenského javu, ovplyvňujúceho stabilitu právnych vzťahov a právnu istotu*.¹⁶ Pritom teória práva dlhodobo volá po spravodlivom rozhodovaní, keď *sudca nemá dopustiť situáciu, keď sa právo mení v bezprávie, krivdu. Preto musí používať ekvitu a oporou sú mu pritom tzv. pružné normy právnej úpravy*.¹⁷ Takýmto inštitútom sú rozhodne dobré mravy, ktoré však našli svoje miesto len v princípoch Civilného mimosporového poriadku.

Okrem verejného záujmu prvý princíp Civilného mimosporového poriadku vyžaduje tiež postup v súlade s právami zaručenými zákonom s prihliadnutím na dobré mravy. V zásade možno gramatickým výkladom vyvodiť, že ochrana verejného záujmu a ochrana práv zaručených zákonom splyvajú a ako množina sú favorizované v porovnaní s dobrými mravmi. Vodítkom je slovesné vyjadrenie činnosti súdu, keď direktíva „postupuje“ určuje súdu povinnosť konkrétnym spôsobom konať, kdežto direktíva „prihliada“ mu určuje len rámcovú povinnosť vziať do úvahy. V právnom štáte je splnutie ochrany verejného záujmu a práv zaručených zákonom logické. Na druhej strane, ako už bolo skôr spomínané, existovala v rímskom práve akási vyššia spravodlivosť (ekvita), ktorá disponovala schopnosťou korigovať aj prísne písané právo. Takúto dôležitú úlohu u nás žiadny princíp nezískal a dobré mravy sa tak v procesnom, ako aj v hmotnom civilnom práve, používajú skôr ako argumentačné, interpretačné a aplikačné pravidlo v prípadoch, keď neexistuje vyčerpávajúca právna úprava¹⁸. Dobré mravy chápe slovenský právny poriadok ako *kritérium, obmedzujúce subjektívne práva v ich obsahu alebo častejšie obmedzujúce výkon subjektívnych práv. Dobré mravy, hoci sú zákonným pojmom, a teda majú funkciu normotvornú, nie sú zákonom definované. Ich obsah spočíva vo všeobecne platných normách morálky, pri ktorých je daný všeobecný záujem ich rešpektovania*¹⁹. I keď sa najvyššia súdna autorita, ale aj viacerí významní teoretici, napríklad Lazar (*dobré mravy predstavujú fundamentálny hodnotový poriadok spoločnosti, vytvárajúci tiež základ pre právny poriadok*)²⁰ alebo Ovečková (*Vo vzťahu k normám morálky, ktoré majú celkom všeobecnú povahu, sú dobré mravy ich konkretizovanejšou podobou v tom zmysle, že sú ustálenými a uznávanými pravidlami správania a hodnotenia ľudského správania*)²¹ zhodli na tom, že ide o akési jednotné,

¹⁵ tamtiež s. 3

¹⁶ tamtiež s. 3

¹⁷ Bičovský, J. Dobré mravy (poznámky k pojmu). Právo a zákonnosť. roč. XL, 1992, č. 1, s. 10

¹⁸ pre porovnanie možno použiť ust. § 39 Občianskeho zákonníka, ktoré upravuje nedovolenosť právneho úkonu pre jeho (priamy) rozpor s textom zákona alebo pre jeho obchádzanie zákona alebo (na 3. mieste) pre jeho rozpor s dobrými mravmi, ak sa predchádzajúce dva kritériá nepodarilo využiť.

¹⁹ NS SR : R 88/1998. Zbierka rozhodnutí a stanovísk súdov Slovenskej republiky, č. 6-7, r. 1998

²⁰ Lazar, J. „Dobré mravy“ v občianskom práve. In: Slušnosť v práve. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie II. Lubyho právnické dni. Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty Univerzity Komenského. Bratislava, 1993, s. 111

²¹ Ovečková, O. Slušnosť v obchodných vzťahoch. In: Slušnosť v práve. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie II. Lubyho právnické dni. Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty Univerzity Komenského. Bratislava, 1993, s. 166

všeobecne platné morálne zásady, nie je ich výklad vôbec jednoznačný a ani jednotný. Množstvo judikatúry Najvyššieho a Ústavného súdu, súvisiace s touto témou dokazuje, že sudy majú často problém jednoznačne rozhodnúť, či konkrétne správanie je alebo nie je v súlade s dobrými mravmi. Pritom práve pri tejto činnosti súdu sa najviac uplatňuje myslenie *de lege ferenda*, keď súd pri aplikácii práva na konkrétny prípad interpretuje všeobecné morálne pravidlo. *Umenie používať ekvitu je vyvrcholením sudcových schopností*²². A to nielen profesionálnych, ale aj ľudských a morálnych. Práve v tom, kde konkrétne vidí sudca vyššiu spravodlivosť a hranice mravnosti, sa najviac prejavuje jeho morálny hodnotový systém, ktorý je pre riadne fungovanie súdnej moci extrémne dôležitý. *Morálka je jedným zo základných normatívnych systémov, lebo určuje normy správania a konania človeka, určuje vzťah človeka k ostatným ľuďom, voči sebe samotnému i celej spoločnosti, voči prírode i ostatným živým tvorom. Morálka teda nie je v žiadnom prípade „nejakým subjektívnym výtvorom“ niekoľkých jednotlivcov alebo skupín ľudí, ale je zákonite vzniknutým javom v dejinách ľudskej spoločnosti.*²³

Rozhodne ide v prípade dobrých mravov o inštitút, ktorý svojim obsahom najviac pripomína ekvitu. Práve preto je jeho podradné (rozumej subsidiárne) postavenie v civilnom práve zarážajúce a svedčí o stále pretrvávajúcom prevažne pozitivistickom vnímaní práva.

2. Ekvita a výkladový princíp

Okrem princípu ochrany verejného záujmu sa ekvita čiastočne pretavila tiež do výkladového princípu (čl. 3 CSP a čl. 2 CMP). Gramatický výklad je v uvedených článkoch umiestnený až na druhom mieste (v odseku 2) a jeho použitie je podmienené tým, že nebude odporovať účelu a zmyslu zákona. Tento je bližšie rozvedený v odseku 1, pričom sa vyžaduje výklad súladný s Ústavou SR, jej verejným poriadkom, princípmi civilných poriadkov, s medzinárodnoprávnymi záväzkami SR, ktoré majú prednosť pred zákonom, judikatúrou Európskeho súdu pre ľudské práva a Súdneho dvora Európskej únie. Zákonodarca ešte podporne vysvetlil, že pri výklade treba trvale brať zreteľ na hodnoty, ktoré tieto vyššie vymenované pramene procesného práva chránia. S ohľadom na skutočnosť, že aktuálne existujú výrazné problémy už aj so súladnosťou zákonov SR s citovanými prameňmi práva (napríklad za prvý polrok roka 2018 rozhodoval Ústavný súd SR až v 28 prípadoch o nesúlادnosti zákona s Ústavou SR)²⁴, je ťažké si predstaviť, ako budú takýto súladný výklad realizovať sudcovia. Už Bičovský v roku 1992 konštatoval, že *sudca nezovšeobecňuje, nemyslí abstraktne, myslí ad concretum. V jeho myslení sa prejavuje zhoda medzi riešenou záležitosťou a právnou aplikáciou. Takéto individuálne myslenie je v sudcoch pevne zakotvené a stáva sa zvykom natoľko, že v rámci navyknutého praktikizmu sa sudca odtráha od teórie, teóriu podceňuje.*²⁵ Pre sudcov je omnoho jednoduchšie držať sa prísne dogmaticky doktrinálneho výkladu textu zákona, než hľadať pravdu a hlavne spravodlivé riešenie situácie. Spravodlivé rozhodnutie, odporujúce striktnému výkladu zákona, vyžaduje omnoho dôslednejšie a precíznejšie odôvodnenie, než len odkaz na znenie zákona a jeho gramatický (navyše už častokrát predtým formulovaný) výklad. To už samé osebe značne znižuje pravdepodobnosť rozhodovania v záujme nikým presne nešpecifikovanej morálky a spravodlivosti. Toto je pravdepodobne jeden z dôvodov, pre ktorý je naše súdnictvo vnímané

²² Bičovský, J. Dobré mravy (poznámky k pojmu). Právo a zákonnosť. roč. XL, 1992, č. 1, s. 11

²³ Čechoťová, V. Dobré mravy v slovenskom súkromnom práve. Bratislava : Epos. 2005, s. 16

²⁴https://www.ustavnysud.sk/documents/10182/60920379/Tl_61_2018/8df5b0d8-e593-4005-9c66-70d5a9949956

²⁵ Bičovský, J. Dobré mravy (poznámky k pojmu). Právo a zákonnosť. roč. XL, 1992, č. 1, s. 10

ako nedôveryhodné. V roku 2015 približne 74 % a v roku 2016 približne 60 % občanov justícii nedôverovalo.²⁶ Rovnaké veci sú rozhodované rozdielne a to aj na úrovni najvyšších súdnych autorít. Dokonca s riešením takýchto kolízií názorov Civilný sporový poriadok na viacerých miestach počíta²⁷. Túto otázku už opakovanie riešil aj Ústavný súd SR (a bola v súvislosti so Slovenskou republikou riešená aj Európskym súdom pre ľudské práva), avšak nezasiahol do kompetencií Najvyššieho súdu: *Ak iný senát najvyššieho súdu má iný právny názor, potom ústavnému súdu neprislúcha zjednocovať in abstracto judikatúru všeobecných súdov, a suplovať tak právomoc, ktorá podľa § 8 ods. 3 zákona 757/2004 Z. z. o súdoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov je zverená práve najvyššiemu súdu*²⁸. Keďže zákon je ten istý, je logicky bežnému človeku nepochopiteľné, ako pri jeho aplikácii v porovnateľných prípadoch môžu súdy dospieť k diametrálne odlišným výsledkom. Toto je pravdepodobne jedno z najslabších miest súčasného výkonu súdnej moci. Nedostatočná, alebo takmer žiadna predvídateľnosť súdnych rozhodnutí značne oslabuje princíp právnej istoty. Tento sa stal jednou z osnov pri tvorbe nových procesných kódexov. Predvídateľnosť súdnych rozhodnutí, tak ako ju tvorcovia civilných kódexov chápu a prezentujú, znamená požiadavku, *aby strana sporu takrečeno pri vstupe do pojednávacej miestnosti s istou (čo možno najvyššou) mierou pravdepodobnosti "vedela", ako sa jej právny prípad za daných skutkových a právnych okolností posúdi*.²⁹ To však v súčasnosti absolútne nie je možné predvídať a stále pretrváva situácia, keď je rozhodnutie súdu prekvapením pre všetkých zúčastnených.

Pritom sa najvyšší aj ústavný súd už pokúšali svojimi rozhodnutiami apelovať na menej formalistický prístup pri interpretácii zákonov. Najvyšší súd uviedol³⁰, že *všeobecné súdy v občianskom súdnom konaní nemajú poskytovať formálny či formalistický výklad a aplikáciu práva, ale majú poskytovať taký výklad a aplikáciu práva, ktorý je materiálno ochrannou zákonnosti, aby bola zabezpečená spravodlivá ochrana práv a oprávnených záujmov účastníkov*. Ústavný súd SR vo svojich viacerých rozhodnutiach poskytol súdom praktický návod, ako správne interpretovať právne normy³¹. Veľmi pekné odôvodnenie možno nájsť v rozhodnutí štvrtého senátu ústavného súdu³², kde doslova uviedol: *Nemožno tolerovať formalistický postup, ktorým sa za použitia sofistikovanej argumentácie odôvodňuje zrejma nespravodlivosť. Všeobecný súd nie je absolútne viazaný doslovným znením zákona, ale sa od neho môže a musí odchýliť, pokiaľ to vyžaduje účel zákona, história jeho vzniku, systematická súvislosť alebo niektorý z princípov, ktoré majú svoj základ v ústavne konformnom právnom poriadku ako významovom celku. Povinnosť súdov vyhľadávať právo neznamena len vyhľadávať priame a výslovné pokyny v zákonomnom texte, ale tiež povinnosť zisťovať a formulovať, čo je konkrétnym právom aj tam, kde ide o interpretáciu abstraktných noriem a ústavných zásad*. Napriek tomu nepriaznivá situácia v súdnictve pretrváva a ustanovenia zákonov sú "ohýbané" častokrát podľa pravidiel, nemajúcich svoj pôvod ani v pravde, ani vo vyššej spravodlivosti. Je však nereálne očakávať, že sa tento stav zmení prostredníctvom jednotnej interpretácie práva. Ide skôr o formu jeho vyjadrenia a zmeny by sa mali týkať obsahu – čiže morálky a mravnosti nielen sudcov, ale aj spoločnosti ako celku.

²⁶ Správa - Efektívnosť a kvalita slovenského súdneho systému. Hodnotenie a odporúčania na základe nástrojov CEPEJ. November 2017. Dostupné (k 1.9.2018) na: <http://www.justice.gov.sk/Stranky/Ministerstvo/Sprava-k-stavu-justicie.aspx>

²⁷ napr. § 48 alebo § 421 CSP

²⁸ I. ÚS 290/2010

²⁹ Števcík, M., Ficová, S., Baricová, J., Mesiarkinová, S., Bajánková, J., Tomašovič, M. a kol. Civilný sporový poriadok. Komentár. Praha : C. H. Beck, 2016, s. 27

³⁰ 1Cdo 48/2010

³¹ napríklad III. ÚS 72/2010 alebo III. ÚS 341/2007

³² IV. ÚS 1241/2012

3. Ekvita a princíp analógie a dotvárania práva súdom

Na predchádzajúce dva princípy, v ktorých je ekvita aspoň čiastočne obsiahnutá, plynule nadväzuje princíp analógie a dotvárania práva súdom. Pri použití analógie ide v podstate tiež o interpretáciu zákona, avšak v prípadoch, keď konkrétna právna úprava v zákone chýba. *Právna norma je per definitionem všeobecná a je vždy aplikovaná na konkrétnu skutkovú podstatu, vytvára v práve výrazný rozpor medzi všeobecným a osobitným, spočívajúci v tom, že právna norma vo svojej všeobecnosti nemôže postihnúť všetky varianty ľudskej činnosti, resp. všetky konkrétne prípady, na ktoré má byť aplikovaná.*³³ Tak vznikajú medzery v zákone. Doteraz sa analógia ako inštitút uplatňovala výlučne v hmotnom súkromnom práve. Novinkou procesných civilných kódexov je umožnenie jej využitia i v civilnom procese. Zákonodarcovia odôvodnili prelomenie „axiómy“ o viazanosti súdu tým, čo je výslovne dovolené, povinnosťou súdu poskytnúť subjektu právnu ochranu, ktorá vyplýva z Ústavy SR. *Z princípu denegatio iustitiae jednoznačne vyplýva interpretačný a aplikačný imperatív, spočívajúci vo vyplnení pravej medzery v zákone – z filozofického hľadiska tvorí základ tohto postulátu teória spoločenskej zmluvy, z ktorej vyplýva, že subjekty práva „poverili“ štát interpretačno-aplikačným mocenským monopolom s hranicami v ústavných princípoch základu právneho poriadku.*³⁴

Ekvita sa ani tak nepretavila do možnosti súdu použiť analógiu legis, ako skôr do možnosti pracovať s analógiou iuris a do oprávnení súdu tvoriť právo v prípade, ak na zaplátanie existujúcej medzery nemožno využiť ani žiadnu z analógií. Táto „kvázi normotvorná“ činnosť súdu však musí mať hranice, aby sa nezneužívala na arbitrárne rozhodovanie alebo zjavné zneužitie práva. Civilné procesné poriadky (CSP v čl. 4 a CMP v čl. 3) túto hranicu určili princípmi, na ktorých procesné právo spočíva, pričom výsledkom sudcovskej tvorby práva „ad hoc“ má byť rozumné usporiadanie procesných vzťahov, zohľadňujúce stav a poznatky právnej vedy a ustálenú rozhodovaciu prax najvyšších súdnych autorít.

Umožnenie analógie iuris i tvorby práva dáva sudcom bezprostredné oprávnenie hľadať vyššiu spravodlivosť v prípadoch, ktoré zákon neupravuje. Pokrýva teda jednu časť prípadov, v ktorých sa môže prejavovať záujem na morálne správnom rozhodovaní. Bohužiaľ prax takto neuvažuje a „prelomové“ rozhodnutia súdov nižších stupňov nebývajú časté a ani pozitívne prijímané na súdoch vyšších stupňov. Dobrým príkladom je súdne konanie o zapretie otcovstva, známe ako „Paulík vs. Slovensko“ (názov, pod ktorým bolo konanie vedené pred ESLP). Pán Paulík, jeho „matriková dcéra“ i biologický otec tejto vyše 30 ročnej ženy sa márne domáhali na slovenských súdoch všetkých stupňov súdneho rozhodnutia, ktoré by dalo právnu a biologickú realitu do súladu a teda spôsobilo, aby bol z matriky vymazaný pán Paulík ako otec a následne mohol byť do matriky zapísaný skutočný biologický otec. Súdy svoje zamietajúce rozhodnutie odôvodňovali márnym uplynutím zákonom stanovenej lehoty na napadnutie existujúceho súdneho rozhodnutia (pán Paulík bol za otca určený v roku 1970 na základe tretej domnienky určenia otcovstva, kedy ešte nebolo možné vykonať test DNA. Tento test v roku 2004 preukázal, že nie je otcom dieťaťa). Ani podľa hmotného práva neexistovala aktívna legitimácia na podanie takéhoto návrhu, pretože podľa zákona o rodine otcovstvo určené treťou domnienkou nemožno zaprieť. *Vzhľadom na počet rokov, ktoré uplynuli, nemal pán Paulík k dispozícii žiaden účinný právny prostriedok ani podľa Občianskeho súdneho poriadku, ani podľa zákona o rodine na to, aby mohol dosiahnuť zrušenie rozhodnutia, ktorým bol uznaný za otca dieťaťa, t. j. na to, aby mohol dosiahnuť*

³³ Čechotová, V. Dobré mravy v slovenskom súkromnom práve. Bratislava : Epos. 2005, s. 74

³⁴ Števeček, M., Ficová, S., Baricová, J., Mesiarkinová, S., Bajánková, J., Tomašovič, M. a kol. Civilný sporový poriadok. Komentár. Praha : C. H. Beck, 2016, s. 39

súlady medzi právnym stavom, založeným právoplatným rozhodnutím súdu a biologickou skutočnosťou. Podal preto sťažnosť na Európsky súd pre ľudské práva, ktorou napokon úspešne namietal porušenie článku 8 a článku 14 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd.³⁵ Až na základe rozsudku Európskeho súdu pre ľudské práva došlo k postupným zmenám tak v procesnom predpise, ako aj v zákone o rodine. A toto rozhodnutie čiastočne ovplyvnilo aj myslenie sudcov, pretože následne v podobnej kauze, týkajúcej sa tiež zapierania otcovstva, už odvolací súd nezmiel z procesných a hmotnoprávných dôvodov vec zo stola, ale využil svoje oprávnenie prerušiť konanie a predložiť vec na Ústavný súd SR na konanie o súlade konkrétnych ustanovení zákona o rodine s článkom 6 ods. 1 a článkom 8 ods. 1 Dohovoru. Ústavný súd rozhodol nálezom zo dňa 20. apríla 2011³⁶ a vyslovil, že nesúlady medzi ust. § 86 ods. 1 zákona o rodine a čl. 6 ods. 1 a čl. 8 ods. 1 Dohovoru existuje. Následne došlo k zmene zákona o rodine (hoci s oneskorením 3 rokov). Takto ťažko vznikalo jedno malé (ale významné) víťazstvo spravodlivosti nad formálnosťou. Avšak – len v súvislosti s touto úzkou témou (zapieranie otcovstva) prebieha medzi spravodlivosťou a formalistickým prístupom ďalší boj. Zatiaľ pre spravodlivosť neúspešne. Ide o možnosť skutočného biologického otca dieťaťa zaprieť otcovstvo muža, ktorý s matkou dieťaťa súhlasne vyhlásil, že je otcom dieťaťa. Počet takýchto prípadov (keď matka uzná otcovstvo s iným mužom, ako skutočným otcom dieťaťa) nie je v praxi vôbec zanedbateľný. Ani počet pokusov prelomiť neochotu súdov, zaoberať sa touto otázkou a poskytnúť biologickému otcovi dieťaťa súdnu ochranu, nie je zanedbateľný. Avšak zatiaľ bezúspešne. Pravdepodobne bude opäť potrebné až rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva, aby došlo k zmene rigidného myslenia a prípadne aj zmene zákonných ustanovení, ktoré sú dávno materiálne prekonané.

4. Ekvita a princíp zákazu zneužitia práva

Pre úplnosť nemožno obísť ani posledný z princípov Civilného sporového poriadku, ktorý môže súvisieť so zásadou ekvity. I keď v podobe, v akej sa v citovanom procesnom predpise nachádza³⁷, slúži skôr rýchlosti a hospodárnosti konania, než vyššej spravodlivosti. Rímske právo odvodzovalo od ekvity princíp *naeminem laedere*³⁸, ktorý svojím obsahom tiež pripomína zákaz zneužitia práva. Komentár k článku 5³⁹ sa ale pri tomto ustanovení odvoláva na inú rímskoprávnú zásadu *nemo turpitudinem suam allegare potest*⁴⁰, čo je iná stránka ochrany vyššej mravnosti. V každom prípade - aj keby neboli podkladom pre zakotvenie princípu zákazu zneužitia práva obe tieto rímskoprávne zásady - je dobré a prospešné, ak aspoň v rovine procesných práv nemôže dôjsť k ich zneužívaniu v neprospech slušnosti a morálky.

³⁵ Ficová, S. – Giba, M. Vplyv judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva za zmeny právnej úpravy v Slovenskej republike. Dny práva 2011 – Days of Law 2011 [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2012 ISBN 978-80-210-5913-9 (soubor) 9788021047334. Dostupné (k 5.9.2018) z: https://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2011/files/prispevky/05%20Rodina/04%20Ficova%20Giba.pdf

³⁶ PL. ÚS 1/2010

³⁷ Zjavné zneužitie práva nepožíva právnu ochranu. Súd môže v rozsahu ustanovenom v tomto zákone odmietnuť a sankcionovať procesné úkony, ktoré celkom zjavne slúžia na zneužitie práva alebo na svojvoľné a bezúspešné uplatňovanie alebo bránenie práva alebo vedú k nedôvodným prieťahom v konaní.

³⁸ nikomu neškodíť

³⁹ Števíček, M., Ficová, S., Baricová, J., Meziarkinová, S., Bajánková, J., Tomašovič, M. a kol. Civilný sporový poriadok. Komentár. Praha : C. H. Beck, 2016, s. 42

⁴⁰ nikto nemôže mať prospech z vlastného nepoctivého správania

Je potom ale na uváženie, keď ten istý procesný predpis, ktorý zakotví takúto významnú zásadu, sám vytvorí podmienky na zneužitie práva. Dobrým príkladom je ustanovenie § 320 Civilného sporového poriadku, ktoré výslovne dáva zamestnancovi možnosť predložiť alebo označiť dôkazy až do rozhodnutia vo veci samej. Je to dlhšia lehota v porovnaní s lehotou, ktorú poskytuje ten istý zákon zamestnávateľovi. V prípade, ak zamestnanec svoje právo využije a označí nové (alebo vôbec akékoľvek) dôkazy po tom, ako zamestnávateľovi už lehota na procesnú obranu uplynula, dôjde k zjavnému zneužitiu práva. Je otázne, ako sa k takémuto postupu postaví súd a či bude mať uplatnenie princípu zákazu zneužitia práva prednosť pred výslovným (hoci diskriminačným a nespravodlivým) znením zákona. Logicky by prednosť mať malo, ak budeme brať vážne vyššie citovaný komentár⁴¹, kde sa uvádza, že *prvá veta komentovaného ustanovenia predstavuje generálnu klauzulu, prostredníctvom ktorej sa naše civilné procesné právo programovo prihlásilo k demokratickým pravidlám slušnosti pri výkone subjektívnych práv procesnej povahy. Prvá veta čl. 5 tak právno-politicky demonštruje generálnu klauzulu zákazu zneužitia procesných práv. Zneužitie totiž môže byť za určitých okolností akékoľvek subjektívne právo, či už súkromnej alebo verejnoprávnej povahy..* Je teda zjavné, že už tu pri výklade sa explicitne počíta aj s aplikáciou tohto princípu proti výslovnému zneniu zákona. Nakoniec – zneužiť možno len právo, ktoré existuje (je zákonom priznané). *Za zneužitie práva treba považovať konanie navonok dovolené, ktorým má však byť dosiahnutý nedovolený výsledok.*⁴² Je pravdou, že zamestnanec má dovolené predkladať dôkazy dlhšie, než je to dovolené zamestnávateľovi. Ak však uplatnením tohto práva sleduje nedovolený výsledok – znemožniť zamestnávateľovi vyjadriť sa k predloženým dôkazom, prípadne znemožniť preukázať opak – tak by na výkon takéhoto práva súd nemal prihliadať. Rozhodujúca je skutočnosť, aký bol úmysel zákonodarcu pri kreovaní tohto osobitného oprávnenia zamestnanca. *Za zneužití výkonu práva lze považovat pouze takové jednání, jehož cílem není dosažení účelu a smyslu sledovaného právní normou, nýbrž které je v rozporu s ustálenými dobrými mravy vedeno přímým úmyslem způsobit jinému účastníku újmu.*⁴³ Veľmi pravdepodobne však úmyslom zákonodarcu nebolo poskytnúť zamestnancovi takú veľkú výhodu v porovnaní so zamestnávateľom, aby mohol úplne vylúčiť procesnú obranu zamestnávateľa. Veď v takomto prípade by mohlo byť pri individuálnych pracovnoprávných sporoch výslovne napísané, že súd po podaní žaloby vždy rozhodne v prospech zamestnanca.

5. Iné rímskoprávne princípy v účinných civilných procesných kódexoch

Okrem zásady ekvity, ako najdôležitejšej a vodiacej zásady rímskeho procesu, sa v priebehu času vyprofilovali aj ďalšie zásady a princípy, ktoré však málokedy platili po celú dobu trvania Rímskej ríše. Mnohokrát sa tieto princípy vyvíjali a menili v čase, v závislosti od spoločensko-politických podmienok. Dobrým príkladom je zásada voľného hodnotenia dôkazov, ktorú poznajú aj naše súčasné kódexy. *Úplně na počátku aplikace římského práva převládalo přísné hodnocení důkazů (např. u koho se našla kradená věc, byl považován za zloděje)*⁴⁴. V klasickej podobe sa zásada voľného hodnotenia dôkazov uplatňovala až do vlády cisára Konštantína Veľkého⁴⁵. Neskôr bola voľná úvaha sudcu obmedzovaná a zvyšoval sa význam listinných dôkazov na úkor iných vykonaných dôkazov, najmä svedeckých výpovedí.

⁴¹ ako v pozn. 32

⁴² ÚS ČR: II. ÚS 58/06

⁴³ NS ČR: 21Cdo 992/99 z 28.6.2000. Soudní judikatura č. 11/2000

⁴⁴ Bartošek, M. Dějiny římského práva ve třech fázích jeho vývoje. Praha : Akademia, 1988, s. 82

⁴⁵ od roku 306 nášho letopočtu

Potlačenie ich významu bolo výsledkom devalvácie dobrých mravov v Ríme. Platilo pravidlo *unus testis, nullus testis*⁴⁶, o ktorého užitočnosti s určitou dávkou zveličenia môžeme uvažovať aj dnes, kedy je výlučne na sudcovi, aby posúdil vierohodnosť svedeckej výpovede. Bohužiaľ aj toto je oblasť, v ktorej sa prejavuje morálna a mravná hodnota sudcu, pričom rozdielne prístupy k rovnakej otázke (napríklad predvolanie rodičov účastníka ako svedkov) sa odôvodňujú sudcovskou nezávislosťou. Voľné hodnotenie dôkazov umožňuje sudcovi nebrať do úvahy zjavné skutočnosti (ak sa tak rozhodne), ako napríklad záujem svedka (v našom prípade rodiča účastníka) krivo svedčiť (a tak pomôcť svojmu dieťaťu) alebo vzťah či náklonnosť k strane sporu, resp. k účastníkovi konania.

Aj dispozičný princíp pochádza z rímskeho procesného práva, kde bol pôvodne civilný proces ešte viac ponechaný na aktivitu strán a sudca hral menej významnú úlohu. Prejavoval sa napríklad v slobode sporových strán použiť svojpomoc alebo v striktnom trvaní na tom, že dôkazné bremeno zaťažuje žalobcu⁴⁷. Žalobca musel preukázať existenciu tvrdeného práva a žalovaný existenciu a pravdivosť svojej obrany (námietok).

Rovnako sa v rímskom práve vyvinuli princíp ústnosti a princíp verejnosti. Neplatili však počas celého obdobia Rímskej ríše a s postoupným prechodom na kanonické právo strácali na význame.

Obdobu princípu efektívnosti súdneho konania možno vidieť v zásade jedného dňa, kedy platilo, že súdne konanie musí byť skončené pred západom slnka⁴⁸ alebo sa súdny deň (fiktívne) rozdelí a sudca určí nový termín. Dnes poznáme rovnaký inštitút a to odročenie pojednávania. Nepoznáme však vtedajšiu sankciu pre sudcu, ktorý sa v určený deň nedostaví a to pokutu.⁴⁹

6. Záver

Rímsky civilný proces sa – rovnako ako súčasný civilný proces – vyvíjal a menil v súvislosti s tým, ako sa vyvíjalo a menilo spoločensko-politické prostredie. Je na pováženie, akými výraznými zmenami prešla právna úprava súdneho konania v SR od roku 1963. A je na pováženie, čo tieto zmeny signalizujú. Kam spoločnosť smeruje, aké sú jej hodnoty a ako sa stavia k porušovaniu týchto hodnôt. Procesné právo je – rovnako ako hmotné právo – signifikátorom týchto hodnôt. Jeho správna právna úprava môže výrazným spôsobom prispieť k hodnotovo lepšej spoločnosti. Na druhej strane mravne nesprávna aplikácia práva môže spoločnosť hodnotovo úplne devalvovať. V súčasnosti sme v našej spoločnosti v mnohých oblastiach výkonu verejnej moci svedkami rezignácie na vyššiu spravodlivosť, mravnosť a morálku. Nie je to dobrý trend pre spoločnosť, ktorá chce napredovať a silnieť. Varovným príkladom nám môže byť práve Rímska ríša, jej vzostup a pád, ktorý šiel ruka v ruku s morálnym úpadkom a stratou hodnôt, na ktorých bola pôvodne budovaná.

⁴⁶ Jeden svedok, žiadny svedok

⁴⁷ Paulus, D 22,3.2

⁴⁸ XII tab. I, 9: ak sú obidve strany prítomné, je západ slnka posledným okamihom

⁴⁹ Lex Irnitana, kap. 91

Zoznam použitých zdrojov:

- Bartošek, M.* Dějiny římského práva ve třech fázích jeho vývoje. Praha : Akademia, 1988
- Bičovský, J.* Dobré mravy (poznámky k pojmu). Právo a zákonnost'. roč. XL, 1992, č. 1. s. 10-14
- Čečotová, V.* Dobré mravy v slovenskom súkromnom práve. Bratislava : Epos. 2005
- Kincl, J.* Dicta et regulae. str. 39
- Kolektiv autorů.* Encyklopedie antiky. 1. vydání. Praha : Academia, 1973, str. 33
- Lazar, J.* „Dobré mravy“ v občianskom práve. In: Slušnosť v práve. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie II. Lubyho právnické dni. Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty Univerzity Komenského. Bratislava, 1993, s. 111
- Ovečková, O.* Slušnosť v obchodných vzťahoch. In: Slušnosť v práve. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie II. Lubyho právnické dni. Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty Univerzity Komenského. Bratislava, 1993, s. 166
- Smyčková, R., Števček M., Tomašovič, M. Kotrecová, A. a kol.* Civilný mimosporový poriadok. Komentár. 1. vydanie. Bratislava : C. H. Beck, 2017
- Števček, M., Ficová, S., Baricová, J., Mesiarkinová, S., Bajánková, J., Tomašovič, M. a kol.* Civilný sporový poriadok. Komentár. Praha : C. H. Beck, 2016
- Židlická, M.* Bona fides a bonu met aequum při kauci z hrozící škody. In: *Bělovský, P., Skřejpek, M.* Bona fides: Sborník z II. konference českých a slovenských romanistů. Praha : Univerzita Karlova, 2000. s. 25

III.

***Iura novit curia* a princíp formálnej pravdy v sporovom konaní**

JUDr. Veronika Skorková, PhD.

„Slovenská republika je zvrchovaný, demokratický a právny štát.“⁵⁰ Vo všeobecnosti možno konštatovať, že právny štát je charakterizovaný tým, že akékoľvek svoje funkcie a činnosti realizuje na základe a v súlade s právnym poriadkom, ktorý vytvoril a ktorý ho zaväzuje vo všetkých jeho atribútoch a úkonoch. V tomto zmysle sú následne právne prostriedky zásadnými prostriedkami pre usporadúvanie a riešenie všetkých právne relevantných skutočností a vzťahov. Nezanedbateľným prvkom právneho štátu je aj zabezpečenie náležitých garancií ochrany subjektov práva pred ohrozovaním a porušovaním ich subjektívnych práv. S uvedenými garanciami bez pochyby veľmi úzko súvisí aj vymedzenie rozsahu, medzi a prostriedkov, ktoré je štát oprávnený v týchto intenciách použiť, a na strane druhej aj stanovenie rozsahu, medzi a prostriedkov, ktorými môžu iné subjekty realizovať svoje vlastné práva a slobody. Vo vlastnej podstate právneho štátu sú implikované viaceré základné právne princípy, ktorým majú byť podriadené na jednej strane prvky definujúce právne postavenie fyzických a právnických osôb, a na druhej strane prvky definujúce právne postavenie orgánov verejnej moci. Z hľadiska požiadaviek kladených na právny štát však nie je rozhodujúca len existencia spomenutých právnych princíпов (resp. deklarovanie, či prihlásenie sa k nim), ale aj ich skutočné uplatňovanie a predovšetkým zabezpečenie funkčnosti systému právnych garancií ustanovených pre prípady ohrozenia či porušenia subjektívnych práv osôb. Práve z uvedeného dôvodu možno konštatovať, že súdna moc, a teda aj civilný proces, zohráva dôležitú úlohu pri naplňaní požiadaviek a plnení úloh materiálneho právneho štátu.

V naznačených súvislostiach je jednou z povinností súdnej moci postupovať v súlade so zásadou *iura novit curia* (súd pozná právo), z ktorej vyplýva, že súd je v pozícii odborného orgánu reprezentujúceho štát a musí poznať a dôsledne plniť svoje povinnosti za súčasnej znalosti a rešpektovania právneho poriadku, ktorému je podriadený. Inými slovami, súdu je pri prejednávaní a rozhodovaní vecí zverená kompetencia posúdenia všetkých právne relevantných skutočností a ich usporiadania vydaním rozhodnutia. V rámci právneho procesu (a teda aj civilného procesu) je základnou úlohou súdu dbať na naplnenie účelu práva, podľa ktorého a o ktorom koná. Zásada *iura novit curia* sa prejavuje na jednej strane v obmedzení predmetu dokazovania, no na druhej strane určuje aj zodpovednosť súdu za jeho konanie a procesný postup. Materiálno-hmotnoprávne dôsledky zásady *iura novit curia* sa prejavujú v tom, že „súd odkazujú na platné pramene práva, ktoré sú pre neho relevantné a ktorými je pri svojej rozhodovacej činnosti viazaný s tým, že ich obsah mu je známy bez toho, aby jeho znenie museli účastníci konania pred ním dokazovať“⁵¹. Z hľadiska formálno-procesných dôsledkov je súd povinný subsumovať skutkové okolnosti opísané účastníkmi konania a zistené súdom pod konkrétnu právnu normu, pričom súd nie je viazaný právnou kvalifikáciou uvedenou účastníkmi konania.⁵² Ústavný súd Slovenskej republiky vo väzbe na zásadu *iura novit curia* vo svojej judikatúre konštatuje, že „neznamená len to, že súd pozná právo, ale aj to, že si je zároveň vedomý účinkov, ktoré právo v podobe, v ktorej ho súd aplikuje, vyvoláva

⁵⁰ Ustanovenie článku 1 Ústavy Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov (ďalej len „Ústava Slovenskej republiky“).

⁵¹ <https://ja-sr.sk/files/Vyuzitie%20prav.%20databaz%20a%20internetu%20pripr.%20vzdel.cakat.pdf>

⁵² Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky zo dňa 10. júla 2001, sp.zn. I. ÚS 13/00

vo vzťahu k procesnoprávnemu alebo hmotnoprávnemu postaveniu nositeľa práva na súdnu ochranu svojich práv”⁵³.

Popri uvedenom je však nevyhnutné konštatovať, že právny štát neponecháva súdnej moci pri prejednávaní a rozhodovaní právnych vecí absolútnu a neobmedzenú voľnosť. Naopak, pri rozhodovacej kompetencii súdov právny poriadok vyžaduje aktívne správanie súdov a stanovuje pre ne množstvo povinností prostredníctvom osobitných právnych predpisov regulujúcich jednotlivé druhy právnych procesov. Pre civilný proces je rozhodujúca právna úprava obsiahnutá najmä v zákone č. 160/2015 Z.z. Civilný sporový poriadok v znení neskorších predpisov (ďalej len „Civilný sporový poriadok”), v zákone č. 161/2015 Z.z. Civilný mimosporový poriadok v znení neskorších predpisov (ďalej len „Civilný mimosporový poriadok”) a v zákone č. 162/2015 Z.z. Správny súdny poriadok v znení neskorších predpisov. Uvedené osobitné procesnoprávne predpisy obsahujú aj vymedzenie základných princípov, ktorými sa civilný proces riadi. Tieto princípy bezpochyby musia byť aplikované v súlade s princípmi ústavnoprávnymi (a teda aj zásadou *iura novit curia*). Medzi osobitné princípy uplatňované v sporovom civilnom procese zaradujeme aj princíp formálnej pravdy, ktorým sa budeme zaoberať v nasledovnom texte⁵⁴.

Jednou zo základných procesných povinností strán sporu je povinnosť tvrdiť. Sporové strany sú v rámci procesného útoku a procesnej obrany povinné substancovať všetky právne rozhodujúce skutkové okolnosti. Substancovaním rozumieme „*hodnotenie skutkových prednesov a návrhov strán z hľadiska ich určítosti*”⁵⁵ a prejavuje sa v povinnosti strán sporu úplne a pravdivo opísať rozhodujúce skutočnosti⁵⁶. V dôsledku nesplnenia tejto povinnosti, a teda neunesenia bremena tvrdenia, strana sporu stráca spor. Určítym odôvodnením zakotvenia povinnosti a bremena tvrdenia pre strany sporu je aj reflexia na tradičnú rímskoprávnu zásadu *vigilantibus iura scripta sunt* (právo patrí bdelym). „*Najvyšší súd dáva do pozornosti zásadu, ktorá platila už v rímskom práve, podľa ktorej „vigilantibus iura scripta sunt” t. j. „práva patria len bdelym” (pozorným, ostražitým, opatrným, starostlivým), teda tým, ktorí sa aktívne zaujímajú o ochranu a výkon svojich práv a ktorí svoje procesné oprávnenia uplatňujú včas a s dostatočnou starostlivosťou a predvídavosťou. V slobodnej spoločnosti je totiž predovšetkým vecou nositeľov práv, aby svoje práva bránili a starali sa o ne, inak ich podcenením či zanedbaním môžu strácať svoje práva majetkové, osobné, satisfakčné a pod.. To platí obdobne aj o využívaní zákonných procesných ustanovení včítane využitia možnosti podania opravných prostriedkov.*”⁵⁷

Povinnosť strany sporu tvrdiť má nesporne zásadný význam aj pre fázu dokazovania v civilnom procese. Skutkové tvrdenia strán sporu sú vo svojom súhrne pre súd dôležitým predpokladom pre prvotné vyhodnotenie prípadu. Na základe nich súd identifikuje skutočnosti medzi stranami sporné, ktoré budú predmetom dokazovania a naopak vylúči tie, ktoré sa dokazovať nebudú. V tejto súvislosti procesnoprávna úprava ukladá stranám sporu ďalšiu povinnosť, a to povinnosť dôkaznú a zaťažuje ich dôkazným bremenom.

Na tvrdenie relevantných skutočností sporovou stranou nadväzuje jej povinnosť označiť dôkazy, ktoré jej tvrdenie preukazujú. „*Označením dôkazov na preukázanie svojich tvrdení plnia účastníci dôkaznú povinnosť. Pokiaľ účastník navrhne súdu dôkaz, je povinný uviesť, ktoré skutočnosti sa týmto dôkazom majú preukázať, lebo inak sa vystavuje možnosti, že súd nevykoná dokazovanie dôkazom, ak nebude zrejmy účel vykonania navrhovaného dôkazu. Súd však nie je viazaný návrhmi účastníkov na vykonanie dokazovania a nie je*

⁵³ Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky zo dňa 20. decembra 2001, sp. zn. I. ÚS 59/00

⁵⁴ Pre účely tohto príspevku ponechávame stranou osobitosti sporov s ochranou slabšej strany.

⁵⁵ https://www.ja-sr.sk/files/Dokazovanie_v_obcianskom_sudnom_konani.pdf

⁵⁶ Najmä ustanovenie § 132 ods. 1 Civilného sporového poriadku.

⁵⁷ Rozsudok Najvyššieho súdu Slovenskej republiky, sp.zn. 5 Sžf 65/2011, zo dňa 19. júla 2012.

*povinný vykonať všetky navrhované dôkazy.*⁵⁸ Nesplnenie dôkaznej povinnosti/neunesenie dôkazného bremena má z pohľadu strany sporu zásadný vplyv na rozhodnutie súdu vo veci samej. *„Iniciatíva pri zhromažďovaní dôkazov leží zásadne na účastníkoch konania. Účastník, ktorý neoznačil dôkazy potrebné na preukázanie svojich tvrdení, nesie nepriaznivé dôsledky v podobe takého rozhodnutia súdu, ktoré bude vychádzať zo skutkového stavu zisteného na základe vykonaných dôkazov. Rovnaké následky postihujú i toho účastníka, ktorý síce navrhol dôkazy o pravdivosti svojich tvrdení, no hodnotenie vykonaných dôkazov súdom vyústilo do záveru, že dokazovanie nepotvrdilo pravdivosť skutkových tvrdení účastníka. Zákon určuje dôkazné bremeno ako procesnú zodpovednosť účastníka za výsledok konania, pokiaľ je určený výsledkom vykonaného dokazovania. Dôsledkom toho, že tvrdenie účastníka nie je preukázané (v tom zmysle, že súd ho nepovažuje za pravdivé) ani na základe navrhnutých dôkazov, ani na základe dôkazov, ktoré súd vykonal bez návrhu, je pre účastníka nepriaznivé rozhodnutie.*”⁵⁹

V súvislosti s uvedenou povinnosťou (bremenom) tvrdiť a dokazovať sa v sporovom konaní prejavuje prejednací princíp a princíp formálnej pravdy⁶⁰, ktorého podstatou je práve zodpovednosť procesných strán. „Je teda záležitosťou procesných strán, aby sa postarali o skutkové podklady pre súdne rozhodnutie vrátane dôkazných prostriedkov. Procesné strany nesú výlučnú zodpovednosť za náležité a vyčerpávajúce zhromaždenie skutkového materiálu. Súd potom je oprávnený založiť svoje rozhodnutie iba na skutočnostiach predložených procesnými stranami. Vzhľadom na to, že sa tak deje v priebehu ústneho pojednávania, je predmetný princíp označovaný ako prejednací.“⁶¹ Súd v rámci procesného postupu za uplatnenia prejednacieho princípu vychádza z aktivity procesných strán, tzn. najmä zo skutkových tvrdení a návrhov na vykonanie dokazovania, posúdi ich relevantnosť pre rozhodnutie vo veci samej a stanoví predmet a rozsah dokazovania. *„Za absolútnej platnosti prejednacieho princípu je súd v otázke skutkového základu viazaný na skutkové prednesy účastníkov, iba nimi sa môže zaoberať, z vlastnej iniciatívy nesmie pátrať po skutočnostiach účastníkmi neuvádzaných. Skutkovým základom meritórneho rozhodnutia sú iba skutočnosti účastníkmi prednesené a nimi dokázané.*”⁶² Spomenutý stav veci označujeme ako skutkový stav veci. Prívlastok skutkový vyjadruje skutočnosť, že nemusí úplne zodpovedať objektívnej skutočnosti danej v čase vzniku právneho vzťahu, z ktorého vyplýva uplatňovaný nárok. *„Skutkovým základom súdneho rozhodnutia je súhrn skutkových zistení, ku ktorým súd dospel v priebehu konania. K skutkovým zisteniam súd dospieva posúdením (vyhodnotením) skutkových poznatkov. Skutkové poznatky súd získava viacerými spôsobmi, predovšetkým (avšak najmä v sporovom procese nie výlučne ...) dokazovaním.*”⁶³

V rámci zisťovania skutkového stavu veci zohráva dôležitú úlohu rozhodovanie súdu o tom, ktoré zo sporovými stranami navrhovaných dôkazov vykoná a ktoré naopak nevykoná. Okrem procesnej etapy dokazovania súd vychádza predovšetkým aj zo zohľadnenia všeobecne známych skutočností a skutočností známych súdu z jeho činnosti, zohľadnenia rozhodnutí iných orgánov, osvojenia si zhodných tvrdení strán sporu a zo skutkových zistení z popretia skutkových tvrdení.

V rámci dokazovania platí, že je povinnosťou sporových strán navrhovať vykonanie dôkazov na preukázanie svojich skutkových tvrdení, avšak je výlučnou kompetenciou súdu rozhodnúť, ktoré z nich bude realizovať. Ani tento procesný postup súdu však nemôže byť

⁵⁸ Uznesenie Najvyššieho súdu SR, sp. zn. 4 Cdo 262/2009, zo dňa 18. augusta 2010.

⁵⁹ Uznesenie Najvyššieho súdu SR, sp. zn. 4 Cdo 13/2009, zo dňa 24. februára 2010.

⁶⁰ Prejavom je ustanovenie § 215 Civilného sporového poriadku.

⁶¹ ŠTEVČEK, M. a kol. 2013. *Civilné právo procesné – Základné konanie a správne súdnictvo*. 2. zmenené a doplnené vydanie. Bratislava : EUROKÓDEX, s.r.o., 2013. s. 156. (pozn. preklad autora).

⁶² FICOVÁ, S., ŠTEVČEK, M. a kol. 2010. *Občianske súdne konanie*. 1. vydanie. Praha : C. H. Beck, 2010. s. 64.

⁶³ ŠTEVČEK, M., FICOVÁ, S., BARICOVÁ, J., MESIARKINOVÁ, S., BAJÁNKOVÁ, J., TOMAŠOVIČ, M. a kol. 2016. *Civilný sporový poriadok. Komentár*. Praha : C. H. Beck, 2016. s. 795.

výsledkom ľubovôle. Súd je povinný zohľadniť najmä príslušné ustanovenia Civilného sporového poriadku a Ústavu Slovenskej republiky v kontexte základných práv a slobôd, predovšetkým práva na spravodlivý proces.

Vykonanie iných ako stranami sporu navrhnutých dôkazov je v sporovom civilnom procese značne obmedzené, ak nie vylúčené, nakoľko taká iniciatíva súdu „... *nemôže byť akýmsi „pátraním“ po dôkazoch, ale pôjde o oprávnenie súdu vstúpiť iniciatívne do konania vtedy, ak táto potreba z konania logicky vyplynie a zabezpečí spravodlivé rozhodnutie vo veci. Potreba a možnosť vykonať aj iný dôkaz by teda nemala vyplývať z doterajších prednesov účastníkov a vykonaných dôkazov. Uvedené pravidlo sa uplatní prevažne pri aplikácii kogentných noriem, keď súdu musí byť umožnené preukázať, či sú splnené predpoklady na jej aplikáciu*“⁶⁴. Vykonanie iných ako stranami sporu navrhnutých dôkazov podlieha podmienkam ustanoveným v § 185 ods. 2 a 3 Civilného sporového poriadku, ktoré vo svojej podstate predstavujú prelomenie princípu formálnej pravdy a prejednávacieho princípu. Súd je oprávnený aj bez návrhu vykonať iba tie dôkazy, ktoré vyplývajú z verejných registrov a zoznamov, dôkazy na zistenie splnenia procesných podmienok, dôkazy na zistenie vykonateľnosti navrhovaného rozhodnutia, a dôkazy na zistenie cudzieho práva.⁶⁵

Samotné rozhodovanie súdu v zmysle právnej kvalifikácie a subsumpcie skutkového stavu pod príslušnú konkrétnu právnu normu však nie je limitované prednesmi procesných strán. „Povinnosť tvrdenia a dôkazná povinnosť sú v sporovom konaní naplnením prejednávacej zásady, podľa ktorej je zásadne vecou účastníkov konania tvrdiť skutočnosti a označiť dôkazy na preukázanie svojich tvrdení. Právna kvalifikácia skutkových okolností tvrdených účastníkmi pred súdom je však vždy vecou súdu.“⁶⁶ V citovanom uznesení Najvyšší súd Slovenskej republiky vyjadril pôsobenie zásady *iura novit curia* na prejednací princíp v sporovom konaní. Vyjadrením participácie súdu na vytváraní predpokladu pre rozhodnutie vo veci samej je ustanovenie § 191 ods. 1 Civilného sporového poriadku. Súd, ktorému je zverená kompetencia materiálneho vedenia sporu, je oprávnený a súčasne aj povinný sledovať plnenie procesných povinností stranami sporu a znášanie procesných bremien, pričom musí s náležitou starostlivosťou prihliadať na všetko, čo v konaní vyšlo najavo.

Cieľom tohto príspevku nie je formulovať definitívne právne závery, ale položiť otázku, týkajúcu sa vzájomnej použiteľnosti zásady *iura novit curia* a princípu formálnej pravdy, resp. prejednávacieho princípu. Túto otázku možno formulovať nasledovne: Je možné prekročiť limity vykonania iných ako stranami sporu navrhnutých dôkazov dané ustanovením § 185 ods. 2 a 3 Civilného sporového poriadku aplikovaním zásady *iura novit curia*? Podstata tejto otázky vychádza z nasledovných úvah:

Sporové konanie sa spravuje princípom prejednacím, princípom formálnej pravdy, v zmysle ktorého sú kladené zvýšené nároky na procesnú aktivitu sporových strán v oblasti uvádzania skutkových tvrdení a navrhovania dôkazov. Do tejto oblasti môže súd z vlastnej iniciatívy vstupovať len v zákonom vymedzenom (obmedzenom) rozsahu a súd je v zásade viazaný prednesmi sporových strán. Uvedené je ešte vyostrené princípom koncentračným.

Na druhej strane však identifikujeme zodpovednosť súdu za procesný postup a rozhodnutie vo veci. V týchto intenciách je súd viazaný predovšetkým Civilným sporovým poriadkom, ktorý stanovuje súdu viaceré povinnosti. Vo vzťahu k rozhodovacej činnosti súdu

⁶⁴ ŠTEVČEK, M., FICOVÁ, S. a kol. 2012. *Občiansky súdny poriadok. I. diel. Komentár*. 2. vydanie. Praha : C. H. Beck, 2012. s. 436.

⁶⁵ Podstatne širšiu možnosť súdu prispieť k zisteniu skutkového stavu vlastnou procesnou aktivitou právny poriadok zakotvuje v sporoch s ochranou slabšej strany. Ide najmä o ustanovenia § 295, § 303, § 311 a § 319 Civilného sporového poriadku.

⁶⁶ Uznesenie Najvyššieho súdu SR, sp. zn. 1 MCdo 12/2010, zo dňa 30. januára 2013.

ide najmä o povinnosť rozhodnúť na základe skutkového stavu zisteného procesným postupom ustanoveným zákonom (ustanovenie § 215 Civilného sporového poriadku).

Uvedené umocňuje aj zásada *iura novit curia*, ktorá ako konštatoval Ústavný súd Slovenskej republiky „neznamená len to, že súd pozná právo, ale aj to, že si je zároveň vedomý účinkov, ktoré právo v podobe, v ktorej ho súd aplikuje, vyvoláva vo vzťahu k procesnoprávnemu alebo hmotnoprávnemu postaveniu nositeľa práva na súdnu ochranu svojich práv“⁶⁷.

Ak teda v priebehu sporového procesu súd zistí, že pre náležité usporiadanie právnych vzťahov je potrebné vykonať aj ďalšie sporovými stranami nenavrhované dôkazy (napríklad z dôvodu, že si sporové strany neuvedomujú všetky právne súvislosti a následky), ale pritom nejde o dôkazy, ktoré v zmysle Civilného sporového poriadku môže vykonať z vlastnej iniciatívy, doplní zistenie skutkového stavu vlastnou činnosťou? Bude súd zohľadňovať svoju povinnosť poznať právo a rozhodnúť v súlade s platným právom a doplní dokazovanie? A ak to urobí, poruší právo na spravodlivý proces? Toto sú otázky, ktoré právnu teóriu nemôžu nechať chladnú. Je jej základnou povinnosťou svojim výskumom pomáhať praxi a hľadaním jednoznačných odpovedí uľahčovať súdom ich rozhodovaciu činnosť. Avšak toto sa bude diať len za predpokladu, že prax bude jednotná a predvídateľná, že rozhodnutia nezávislých súdov nebudú arbitrárne a nepreskúmateľné a to z akéhokoľvek dôvodu..

Zoznam použitých zdrojov:

DRGONEC, J. 2018. *Ústavné právo hmotné*. 1. vydanie. Bratislava : C. H. Beck, 2018. 528 s. ISBN 978-80-89603-57-2.

DRGONEC, J. 2019. *Ústava Slovenskej republiky. Teória a prax*. 2. prepracované a doplnené vydanie. Bratislava : C. H. Beck, 2019. 1792 s. ISBN 978-80-89603-74-9.

FICOVÁ, S. a kol. 2007. *Občianske právo procesné. Základné konanie*. 1. vyd. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Vydavateľské oddelenie, 2007. 382 s. ISBN 80-7160-194-2.

FICOVÁ, S., ŠTEVČEK, M. a kol. 2010. *Občianske súdne konanie*. 1. Vydanie. Praha : C. H. Beck, 2010. 493 s. ISBN 978-80-7400-312-7.

PRUSÁK, J. 2001. *Teória práva*. Bratislava : Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty UK, 2001. 331 s. ISBN 80-7160-146-2.

ŠTEVČEK, M., FICOVÁ, S. a kol. 2012. *Občiansky súdny poriadok. I. diel. Komentár*. 2. vydanie. Praha : C. H. Beck, 2012. 965 s. ISBN 978-80-7400-406-3.

ŠTEVČEK, M. a kol. 2013. *Civilné právo procesné – Základné konanie a správne súdnictvo*. 2. zmenené a doplnené vydanie. Bratislava : EUROKÓDEX, s.r.o., 2013. 752 s. ISBN 978-80-89447-96-1.

ŠTEVČEK, M., FICOVÁ, S., BARICOVÁ, J., MESIARKINOVÁ, S., BAJÁNKOVÁ, J., TOMAŠOVIČ, M., a kol. 2016. *Civilný sporový poriadok, Komentár*. Praha : C. H. Beck, 2016. 1540 s. ISBN 978-80-7400-629-6.

ŠTEVČEK, M. a kol. 2017. *Prednášky a texty z (nového) civilného procesu. Skriptá*. 1. vydanie. Bratislava : C. H. Beck, 2017. 164 s. ISBN 978-80-89603-51-0.

TOMAŠOVIČ, M., FEČÍK, M. 2016. *Sprievodca CSP – CMP – SSP. Porovnávacie tabuľky Občianskeho súdneho poriadku a nových procesnoprávných kódexov*. Prvé vydanie. Bratislava : Wolters Kluwer, s.r.o., 2016. 383 s. ISBN 978-80-8168-403-6.

⁶⁷ Nález Ústavného súdu Slovenskej republiky zo dňa 20. decembra 2001, sp. zn. I. ÚS 59/00

ZÁVER

Výskum, ktorý sme počas dvoch rokov trvania projektu realizovali, jednoznačne potvrdil hypotézy, na ktorých bol grantový projekt postavený. Tieto hypotézy preferovali uplatňovanie tradičných rímskoprávných princípov aj v súčasnom (modernom) civilnom procese. Výstupu tohto grantu predchádzali hodiny našich odborných polemík a diskusií na túto tému a treba priznať, že nie vždy boli názory členov tímu jednotné. Zaujímavé bolo, že pokiaľ sme diskutovali len na pôde teórie civilného práva, naše názory vzácné súzvučili, avšak akonáhle sme do diskusie zapojili stanoviská praxe (rozhodnutia najmä všeobecných súdov), nadobúdala argumentácia zápalistejší rozmer. Táto skutočnosť sa nám zdala významná v tom zmysle, že pokiaľ ide o otázky ekvity, morálky, spravodlivosti – je názor vedcov a teoretikov pomerne jednotný. Za toto zistenie sme boli všetci traja veľmi vďační, pretože nikto z nás nie je pozitivisticky orientovaný. Avšak niektoré praktiky a rozhodnutia aplikačnej praxe nás nenechávali chladnými, ba dokonca nás desili. Mnohokrát v nich totiž bolo hľadanie „vyššej spravodlivosti“ náročnou, niekedy až nerealizovateľnou misiou.

Tieto zistenia sme si nemohli nechať len pre seba, ak majú prispieť v budúcnosti k realizácii pozitívnych zmien. Preto sú výstupy tohto projektu (občas) výrazne kritické a to dokonca aj v prípade, ak neposkytujú odpovede, ale „len“ kladú otázky (ako je tomu v časti III). Tie otázky sú práve výsledkom kontradiktórnosti postupov súdov a ich výkladu. Mnohé rozhodnutia, ktoré sme mali pri výskume k dispozícii, boli formalistické, zjavne vyhotovené s cieľom „zbaviť sa vecí“, nie poskytnúť ochranu narušeným alebo ohrozeným právam. Iné vyzerali „šité na mieru“ niektorej zo sporových strán, prípadne účastníkom konania. Rozhodnutia si často navzájom odporovali a to aj vtedy, ak ich vydala naša najvyššia súdna autorita. Ako keby nezávislosť sudcov bola natoľko široká, že každý z nich môže mať „svoj vlastný názor“ – úplne odlišný od názoru ostatných. Pritom princíp predvídateľnosti súdnych rozhodnutí je imanentnou súčasťou práva na spravodlivý súdny proces, garantovaného ústavou. To, čo by jeho uplatňovaniu skutočne napomohlo, je práve aplikácia rímskoprávných zásad, spomínaných v tejto publikácii. Zjednocujúci prístup k spravodlivosti, hľadanie najmorálnejších možných riešení, súlad s dobrými mravmi. To bolo základom rímskeho práva, ktorého odkaz stále rezonuje v našom európskom právnom priestore. Máme všetky materiálne predpoklady byť právnym štátom, ako to občanom garantuje náš základný zákon – Ústava SR. Stačí len začať tento odkaz dôsledne naplňať.